

MIKAEL AGRICOLAN KIELEN TRANSLATIIVI VERTAILUN KOHTEENA

»*Henen pite sen ensimeisen Kiuen laskeman, Nin ette hwdhetan, Onnexi, Onnexi*» (Sakarja 4:7; A-III:734)

Vanhassa kirjasuomessa on paljon translatiiveja. Miksi ne olivat yleisiä? Riittääkö selitykseksi se, että translatiiveja käytettiin eri tehtäviin? Sijamuotojen vanhan käytön tutkiminen on joskus tuonut yllätyksiä. Esimerkiksi Mikael Agricolan teoksissa (A-I–III; 2 340 sivua suomea) on 3. infinitiivin inessiiviä käytetty vain kuudessa Uuden testamentin jakeessa eikä hänen muissa suomennoksissaan tai kirjoituksissaan kertaakaan (Kiuru 1989: 432). Muita inessiivimuotoja on Agricolan teoksissa tuhansia.

Havaintoni vanhan kirjasuomen translatiivien käytöstä ja käytön eroista perustuvat Agricolan suomennoksiin ja Ruotsin vallan aikaisiin Raamattuihin (B1, B2, B3, B4 ja B5), joiden samoja tekstinkohtia vertailen. Translatiiveja poimin psalmijakeista, Uuden testamentin evankeliumien jakeista ja Käsikirjateksteistä (A-III: 1–80; SKM I).¹

Ne Agricolan translatiivit, joissa ei ole omistusliitettä, päättyvät lähes poikkeuksetta kirjaimeen *i*. Index Agricolaensiksen avulla löytyvät loppuheittoiset tapaukset: *Christus synnit andex anda* (A-I: 95, Ruokouskirjan 2. esipuhe); *Sine teet casten pyhexi wedhex* (A-I: 408); *ajina tulis ylistetyx, AMEN* (A-I: 703); *Nin wimeiset tuleuat*

ensimeisix, ia ensimeiset wimesix (A-II: 78, Mt 20:16); *site irttamax ia pahemaxi he tuleuat* (A-III :652, Aamos 6). Loppuheiton niukkuus (Rapola 1933: 328; Nikkilä 1985: 147–182) selittyy osin siitä, että teksti on suorasanaista. 1500-luvulla painetussa Finnon virsikirjassa translatiivi on usein loppuheittainen, jollainen se oli virsien kielessä pitkään. Finno käyttää kyllä loppuittömiä translatiiveja kirjansa suorasanasessa esipuheessakin: *muistox, tietäuäx, annetux, ajan culux ia ilox, parhax* (Lempiäinen 1988: 167–178).

Agricolan tekstien kirjaimiin *xi* päättyvien translatiivien hakua ei paljon hidastanut se, että on muitakin sanoja, jotka loppuvat samoihin kirjaimiin (esim. *yx, caxi, haaxi, haxi, waaxi, woxi, oxi, iooxi, ioxi, sööxi, wlossöxi*). Useimmat *xi*-loppuiset sanat ovat translatiiveja. — *xi*-loppuisia partikkeleita (*anteeksi, iäksi, lisäksi, onneksi, osaksi, viimeksi* ym.) en käsittele.

Työläämpää oli omistusliitteisten translatiivien metsästyks. Ne ovat nominien muotoja, esimerkiksi *ysteuexeni, sinun Poiaxes, meiden omaxem, Herraxens*, tai ensimmäisen infinitiivin pitkiä muotoja, kuten *södhexeni, iodhaxen* ’juodakseni’, *tehdhexen* ’tehdäkseni’, *södhexens* ’syödäksensä’,

¹ Agricolan raamatunteksteissä ei ole jakeiden numeroita; näytteissä käytän vuoden 1642 Biblian (B1) numerointia.

käsittexens 'käsittääkseen', *colettaxen* 'kuolettääksenne', *tappaxenne* tai *tappaxen* 'tappaaksenne' (J. Leino 2003: 239–263). Tutkimusta suunnitellakseni turvauduin Agricolan teosten lukemiseen; mikäs sen sopivampaa olikaan hänen juhlavuotenaan. Kun päätin rajoittaa tutkimuksen psalmijakeisiin ja Uuden testamentin evankeliumeihin, aloin kerätä vertailuaineistoa Ruotsin vallan ajan Raamatuista (B1–B5) ja myös uusimmasta Raamatusta (R 1992).

Vuonna 1642 julkaistiin *Coco Pyhä Ramattu* suomeksi, vuonna 1685 jo toinen. Tämän käännöksen tarkastaja Henrik Florinus teki morfologisia ja leksikaalisia muutoksia suomennoksen kieleen (Puukko 1946: 193; Kiuru 1993: 58–). Anders Lize-liuksen vuosien 1758 ja 1776 Raamattuihin (B3 ja B4) tekemät muutokset ovat lähes kaikki ortografisia; Florinuksen versioon verrattuna ei translatiivin taajuudessa tai käytössä ole eroja. Vuonna 1777 Räävelissä (Tallinnassa) painetun Raamatun (B5) kieliasu on vuoden 1758 Raamatun mukainen. Agricolan juhlavuoden vuoksi esitän Ruotsin vallan aikaisten Raamattujen jakeista poimimiani näytteitä myös Räävelin Raamatun mukaisessa asussa. Vuonna 1578 nimitettiin Tallinnan piispaksi Kristian Agricola, Mikaelin ja Birgitan poika (Tarkiainen ja Tarkiainen 1985: 126). Nimmellä Agricola tarkoitan silti aina Mikael Agricolaa.

Translatiivit ovat kirjakielessä yleisiä, murrenäytteissä suhteellisen harvinaisia. Virittäjässä julkaistiin 1950-luvulla katsauksia taivutusjajojen yleisyydestä lounais- ja satakuntalaismurteissa, hämäläismurteisissa ja eteläpohjalaismurteissa (kokoavasti Hankonen 1958: 209–211). Translatiivin taajuus oli niiden mukaan puolitoista pro-

senttia kaikkien sijamuotojen esiintymistä. Varsinkin ensimmäisen infinitiivin pitkä muoto on murteissa harvinainen (Ikola, Palomäki ja Koitto 1989: 313–324).

Esittelen jäljempänä ensimmäisen infinitiivin finaalisin pitkän muodon esiintymisiä Agricolan teksteissä. Kvantumrakenne, »nähdäkseni-rakenne», jonka predikaattina on omistusliitteinen ensimmäisen infinitiivin translatiivi, tavataan jo Agricolalla (Hakulinen 1979: 580). Esiintymiä on kolme, kaikki Uudessa testamentissa, verbinä *nähdä*: *Cuca neist colmest sinun nähdexes oli henen Lehimeisens* (Lk 10:36, A-II:199); *Sille minun nädhexeni on se wärin lehette* – – (Apt 25:27, A-II:384); *Waan minun nädhhexeni olis tarpelinen* – – *lehette sen Welien* (Fil 2:25, A-II:549). Samoin vuoden 1642 Bibliassa.²

Vuoden 1642 Raamatun kääntäjät ja kielentarkastajat suosivat ainakin Uudessa testamentissa synteettisiä lauserakenteita, muun muassa finaalityyppistä rakennetta, monissa sellaisissa kohdissa, joissa Agricola oli tyytynyt analyttisemmän *että*-lauseeseen käyttöön (Rapola 1942: 11–19; Kiuru 1993: 51–68; kielikontaktien vaikutuksesta vanhan kirjasuomen lauserakenteisiin Häkkinen 1997: 41–).

Agricola käyttää translatiivivia usein *tulla*-verbin määritteenä. Hyvin harvinaisia ovat Agricolan ajan kirjakielessä ilmaukset *hänestä tuli sokea*, *pojasta tulee pappi*, *päivästä tuli pilvinen*, siis elatiivista, *tulla*-verbistä ja nominatiivista koostuvat rakenteet. Lieneekö synnä ruotsin vaikutus, vanhasa kirjasuomessa muutenkin yleinen? *Hän tuli terveeksi* vastannee ruotsin lausetta *han blev frisk* rakenteena paremmin kuin lause *hänestä tuli terve*. Tosin ruotsinmukaisia ovat myös seuraavanlaiset rakenteet: *me*

² Sellaista intensiteettirakennetta, jonka osana olisi infinitiivin translatiivi, ei Agricolalla ole; samassa funktiossa on Psalmtarissa (A-III:197–435) kerran *surma*-nominin translatiivi: *Mine olen lehes surmaxeni kiuanut* (Ps 119:139, A-III:401).

tiedämme, että sinä olet Jumalast opet-tajaxi tullut (Jh 3:2, B1), *me tiedhem ette sine olet Opetaiaxi Jumalast tullut* (A-II: 250); vrt. *wij wete at tu äst kommen aff Gudhi för en Lärare* (GVB); *mingäs luulet tästä lapsesta tulewan?* (Lk 1:66, B1), *Mitkes Lulet teste Lapsesta tulepi?* (A-II: 165); vrt. *Hwadh mon warda vthaff thetta barnet?* (GVB). Paikkaa ilmaisevasta elatiivimuodosta ja *tulla*-verbistä rakentuva lause on niinikään käännöskieltä, esimerkiksi *Kan någhot gott komma aff Nazareth* (GVB) > *Mite hyue Nazaretist woi tulla?* (Jh 1:46, A-II: 248); *Sille sinusta [Betlehem] pite minulle tuleman se Waldamies* (Mt 2:6, A-II: 24); *sillä sinusta on tulewa se Ruhtinas* (B1); vrt. *ty vthaff tigh skal migh komma then Höffuitzman, som --* (GVB). Agricolan Uudessa testamentissa on myös kirkkoisä Hieronymukselta peräisin oleva Matteuksen elämäkerran suomennos (A-II: 20; Heininen 2007: 260), jossa on seuraava kohta: *MAttheus, ioca mös Leui cutzutan, tuli Weronottaiast Apostolixi --*. Rakenne *tuli Weronottaiast Apostolixi* mietityttää. Se on harvinainen. Kysymyshän ei ole lauserakenteesta *veronottajasta tuli apostoli*, vaan lauserakenteesta *Matteus tuli veronottajasta apostoliksi*. Toista vastaavanlaista ilmausta ei uskoakseni Agricolan teksteissä esiinny.³

VANHAN KIRJASUOMEN TRANSLATIIVIEN TUTKIMUSTA

Heikki Ojansuun tutkimuksessa Mikael Agricolan kielestä on »Erinäisiä kohtia Agricolan lauseoppia» (Ojansuu 1909: 116–169). Jakso »Huomioita sijain käytöstä» sisältää vajaan kolmen sivun mittaisen

esittelyn Agricolan translatiiveista. Ojansuu (mts. 133) esittää yhtenä Agricolan kielen erikoisuutena translatiivin käytön *pitää*-verbin kanssa. Näytteitä tällaisesta käytöstä ovat esimerkiksi: *ette he henen Armons Christuses haluemaxi piteuet, quin Laki ia oma ansiotans* (Apt, esip., A-II:312); *Mutta me pidhim Henen sixi ioca Jumalalda rangastu, piexettu, ia pinattu oli* (Jes 53:4, A-III:121; suomennos Lutherin tulkinnan mukaan; Tarkiainen ja Tarkiainen 1985: 202). — Ojansuu jatkaa: »Tämä kielenkäyttö on lounaissuomalainen — lounaismurteelle ja viron kielelle yhteinen.» Ojansuun näytteitä (Wiedemann — Hurtin sanakirjasta s.v. *pidama*): *last lapseks pidama, ta ei pea enam ema emaks*. — Tuomas Huumo (2005: 508), joka käsittelee *jääda*-verbiä määrittävää translatiivia (*Hän jäi leskeksi, Tuo maito jää kohta vanhaksi*) referoi myös Renate Pajusalun vuonna 1994 ilmestynyttä tutkimusta: »Pajusalun mukaan viron vastaavalla verbillä *jääda* on hyvin yleisesti etenkin olotilan ilmausten yhteydessä muutoksellinen merkitys — esimerkiksi *Ta jäi haigeks*». (Ks. myös Metslang 2007: 143–164.)

Marja Itkonen-Kailalla on Agricolan suomennoskieltä käsittelevissä tutkimuksissaan (1991: 257– ja 1997: 77–) myös translatiivin käyttöön liittyviä havaintoja. Siteeraan hänen näytteitään ja niiden lähdetekstejä.

Niiden näytteiden joukossa, joiden ensisijaiseksi lähdetekstiksi osoittautuu Lutherin saksannos, ovat seuraavat (Itkonen-Kaila 1997: 77–84): *ia iloitzi caiken henen Pehens cansa, ette hen Jumalan päle wskouaisexi tuli* (Apt 16:34, A-II: 359); vrt. *vnd frewet sich mit seinem gantzen Hause*,

³ Nykysuomen keinoa ilmaista satunnaista tekemistä tai tapahtumista *tulla*-verbin ja aktiivin toisen partisiipin translatiivin muodostamalla rakenteella (esim. *tulin menneeksi vikaan*) ei vanha kirjasuomi tunne. — Marjatta Palander on tutkinut translatiivin sisältäviä murteiden rakenteita: *tuli lähdeyksi, tulee otetuksi, sai ajetuksi, sain kerrotuksi, tulin lähteneeksi, saivat sanoneeksi, ei saanut nukutuksi* (Palander 1990: 161–179).

PSALMIJAKEIDEN TRANSLATIIVI-ILMAUKSET

das er an Gott gleubig worden war; Eikö meille mös ole walta ychte Sisarta waimoxi cansan [= kanssamme] ymberinswiedhä? (1 Kor 9:5, A-II: 475); vrt. *Haben wir nicht auch macht, eine Schwester zum Weibe mit vmbher zu führen; coska hen tuleua ombi, ette hen cunnialisexi ilmandupi henen Pyheins cansa* (2 Tess 1:10, A-II: 571); vrt. *wenn er komen wird, das er herrlich erscheine mit seinen Heiligen.*

Näytteitä, joilla Itkonen-Kaila (mts. 85–96) todistaa Agricolan käyttäneen vuoden 1526 ruotsalaista Uutta testamenttia (NT; Lindqvist 1941), ovat muun muassa: *Ja wffra sinun Lahias, [ionga Moses keskenyt on] heille todistoxexi* (Mt 8:4, A-II: 41); vrt. *och offra thina gafwo — — them till it witnessbördh; Mutta ei Roca meite otolisexi saata Jumalan edes* (1 Kor 8:8, A-II: 474); vrt. *Men maten han gör oss intit gudhi behageligha.*

Translatiivin käyttöä rakenteen osana on tutkinut Osmo Ikola (1959: 39–60; 1961: 78, 90–). Sanomista, ajattelemista tai muuta sellaista ilmaisevaan verbiin (esim. *ajatella, arvata, huomata, katsoa, kehua, kiittää, kuvitella, käsittää, luulla, määritellä, sanoa, selittää, syyttää, tietää, uskoa*) voi suomessa liittyä joko translatiivi- tai essiivimuotoinen nomini (Ikola 1961: 90–). Ikola kirjoittaa (mts. 95–96): »Die Referatkonstruktion mit dem Transl. ist üblich auch in der alten fi. Schriftsprache». Näytteinä hänellä on Agricolan Rukouskirjasta *Kiuet, ia haudhat tunnustit sinun Jumalaxi* (A-I:382) ja vuoden 1642 Bibliasta *Jos jocu mies eli waimo noidaxi eli welhoxi löytän* (3 Ms 20:27), mitä Agricolan *Ne Prophetat*-kirjassa vastaa *Jos jocu Mies eli waimo, Noidhaxi eli Welhoxi tulepi* (A-III:780).

Vertailua varten poimin translatiivit tekstiyhteyksineen 1) Agricolan Psalttarin psalmijakeista (A-III:197–435), 2) Agricolan Rukouskirjan psalmeista (A-I:195–224, 227–233 ja 255–310), 3) vuoden 1642 Raamatun psalmijakeista (B1: 286–326) ja 4) Räävelin Raamatun psalmijakeista (B5: 597–683).⁴

Vuoden 1642 Biblian psalmijakeissa on translatiiviesiintymiä runsaat 180. Kaikki eivät periydy Agricolalta, ja toisaalta Agricolan translatiivi-ilmauksella voi Bibliassa olla muukin vastine.

Käsittelen ensin ensimmäisen infinitiivin translatiiveja, sitten *tulla*-verbillisiä rakenteita ja niistä omana ryhmänä niitä, joissa *tulla*-verbiin liittyy partisiippi. Sen jälkeen ovat vuorossa *tehdä*-verbin ja merkitykseltään samantapaisten verbien määritteinä esiintyvät translatiivit. Kussakin ryhmässä on a) tapauksia, joissa translatiivin käyttö periytyy Agricolalta, b) tapauksia, joissa translatiivia on käytetty Agricolasta poiketen, c) tapauksia, joissa vuoden 1642 Biblia korvaa Agricolan translatiivin muulla ilmauksella, ja d) tapauksia, joissa Florinus palauttaa tai tuo uutena rakenteeseen translatiivin.

Vanhan kirjasuomen ajan psalmisuo-
mennoksissa ensimmäisen infinitiivin pitkä muoto on melko yleinen. Tätä muotoa on tarkastellut myös Pentti Leino (2005: 194–230). Näytteitä B5:n jakeista, joita vastaavissa Psalttarin jakeissa jo Agricola oli käyttänyt tätä rakennetta: *hän wäijy radollista käsittäxens* (Ps 10:9); *he owat — — heidän werkcons wirittänet minua kadotaxensa* (Ps 35:7); *Hän kutzu taiwat ylhäldä,*

⁴ Translatiiveja ei ole Rukouskirjan psalmeissa 6, 7, 12, 13, 17, 20, 38, 54, 95, 117, 142, 149, 150 eikä Agricolan Psalttarin jakeissa myöskään psalmeissa 1, 3, 5, 16, 23, 26, 27, 29, 41–43, 46, 48, 52, 55, 57, 58, 61, 62, 64, 67, 75, 77, 82, 84, 87, 91, 93, 96, 97, 101, 111, 115, 121, 122, 125–127, 129, 133, 134 ja 139.

ja maan duomitaxens Kansaan (Ps 50:4); *Ja he annoit minulle sappe syödäxeni, ja etickata juodaxeni* (Ps 69:23).⁵ — Agricolan että-lauseen voi Bibliossa korvata rakenne, jonka jäsenenä on infinitiivin translatiivi (kerran B2:sta lähtien illatiivi): *HERRA catzoi Taiuahast inhimisten Lasten päle, ette hen näkis, ios* — (Ps 14:2, A-III:228) > *HERra katzoi taiwasta ihmisten lapsia; nähdäxensä, jos* — (B5); *sijhen he Silmes tarkoittauat, ette he meite mahan cukistaist* (Ps 17:11, A-III:231) > *siihen he silmäns tarkoittawat meitä kukistaxensa maahan* (B5); *Ettes Leiuen Maasta toottaisit* (Ps 104:14, A-III:363) > *tuottaxes leipä maasta* (B5); *Ette hen heite mahanlöis Coruessa* (Ps 106:26, A-III:369) > *maahan lyödäxens heitä korwesa* (B5).⁶ Mutta *HERRAN Casuo seiso ylitze pahantekiädhen, nin ette hen hucutta maasta heiden muistonsa* (Ps 34:17, A-III:256) > *HERran caswo on pahointekiöitä watan, hucuttaxens maasta heidän muistoans* (B1) > *Mutta HERran kaswot owat pahointekiöitä watan; hukuttamaan maasta heidän muistoansa* (B5).

Ilmaus lyheni, kun Agricolan infinitiivin translatiivin korvasi vuoden 1642 Bibliassa lativi: *Sille he aikoiuat wahingota tedhexens* (Ps 35:20, A-III:258) > *he aicoiwat wahingota tehdä* (B1); *sille he aiattelit sinulle paha tedhexens* (Ps 21:12, A-III:238) > *he ajattelit tehdä* (B1); *Ja saat nädhexas sinun lastes Lapset* (Ps 128:6, A-III:410) > *Ja saat nähdä* (B1). Samanlainen muutos on jakeissa Ps 39:2 ja 59:11 (A-III:266, 293).

Florinuksen vuoden 1685 Raamattuun tekemät palautukset Agricolan suomennoksen kannalle ilmenevät myös translatiivin käytössä, ja hänen kantansa, kuten edellä totesin, säilyi: *Jumalattomat* — *jännittäwät*

joudzens, *cukistaxens radollista* — ja *teurastawat hurscat* (Ps 37:14, B1) > *kukistaxensa radollista* — ja *teurastaxensa hurskat* (B5); *Jumala cadzoi taiwast ihmisten lapsia, että hän näkis jos jocu olis ymmärtäwäinen* (Ps 53:3, B1) > *Jumala katzoi taiwasta ihmisten lapsia nähdäxensä jos joku ymmärräis* (B5); *He ajattewat waiwoin cuinga he händä polkisit maahan* (Ps 62:5, B1) > *Kuitengin he neuwoa pitäwät kukistaxens händä* (B5); *että minä näkis sinun woimas ja cunnias* (Ps 63:3, B1) > *katsellaxeni sinun woimaas ja kunniatas* (B5). — Infinitiivin translatiivia käyttää myös R 1992: *Hän vaanii siepatakseen heikon* (Ps 10:9), *asettivat verkon tielleni lannistaakseen minut* (Ps 57:7), *väijyvät minua tuhotakseen minut* (Ps 119:95).

Vuoden 1992 Raamatun psalmijakeissa nominin translatiivi on melko yleinen predikatiiviadverbiaalina, esimerkiksi tulorakenteessa. *Vapaaksi* voi sekä *päästä* että *päästää*. Voi *tulla sokeaksi*, *vääntyä vääräksi*, *joutua saaliiksi*, *jäädä orvoksi*, *antaa uhriksi*, *lohduksi*, *tehdä hedelmälliseksi*, *mutkaiseksi*, *terveeksi*, *tyhjäksi*, *varmoiksi*, *kutsua todistajaksi*, *lunastaa omaksi*, *myydä orjaksi*, *lyödä kuoliaaksi*, *pestä puhtaaksi*, *pukea sanoiksi*, *tuomita syylliseksi*, *osoittaa syyttömäksi*, *murskata tomuksi*, *valita omakseen*. *Olla*-verbin ja translatiivin muodostama rakenne on harvinainen: *Pettävä on hevonen pelastajaksi* (Ps 33:17), *ei ihmisestä ole auttajaksi* (Ps 146:3). Vielä harvinaisempia tällaiset rakenteet olivat vanhassa kirjasuomessa.

Kun vanhan kirjasuomen psalmijakeita vertaa uusimpaan suomennokseen, huomaa eron *tulla*-verbistä ja translatiivista koostuvien ilmausten taajuudessa. Uusi suomen-

⁵ Infinitiivin translatiivi periytyy Agricolalta myös psalmijakeissa: 18:37, 19:6, 56:6, 63:10, 78:25, 107:4 ja 109:16 (A-III:234, 236, 257, 290, 298, 308, 323, 372, 377).

⁶ Sama muutos on psalmijakeissa 11:3, 27:4, 35:12, 37:14, 60:5, 101:8, 103:18, 106:27, 111:6, 113:8, 119:34, 119:73 ja 119:95 (A-III:226, 246, 258, 261, 295, 358, 370, 380, 382, 394, 397, 398).

nos (R 1992) käyttää rakennetta harvoin, Ruotsin vallan aikaiset Bibliat usein.

Psalmijakeita, joissa *tulla*-verbiin liittyy translatiivi Raamatuissa ja jo Agricolan molemmissa psalmisuomennoksissa tai ainakin toisessa, on runsaasti. Näytteitä: *Tulkon mykäxi wäärät suut* (Ps 31:19), vrt. *Mykistykööt* – (R 1992); *Heiden pite* – *Ketuille osaxi tuleman* (Ps 63:11, A-III:298), vrt. *heistä tulee sakaalien ruokaa* (R 1992); *Mine olen Mucalaisexi minun Welghilleni tullut* (Ps 69:10, A-III:307), vrt. *Minusta on tullut vieras veljilleni* (R 1992); *coska mine heikoxi tulen* (Ps 71:9, A-III:311), vrt. *kun voimani uupuvat* (R 1992); *meteli tule aina suuremmaxi* (Ps 74:23, B1), vrt. *raivo alati yltyy* (R 1992); *hän on tullut läsnäolewaisilensa naurox*i (Ps 89:42, B1), vrt. *naapurit tekevät hänestä pilkkaa* (R1992); *coska te wijsaaxi tuletta* (Ps 94:8, A-III:350), vrt. *Milloin te mielettömät tulette järkiinne* (R 1992); *nijn he* – *iellens Tommuxe tuleuat* (Ps 104:29, A-III:364), vrt. *palaavat maan tomuun* (R 1992); *Ja he tulit iloixexi* (Ps 107:30, B1), vrt. *He riemuitsivat* (R 1992); *pahat teot tulkan muistoxi HERran edesä* (Ps 109:14, B1), vrt. *synnit pysykööt Herran muistissa* (R 1992); *Sille mite ne Jumalatomat halaiauat, se tyhiexi tule* (Ps 112:10, A-III:381), vrt. *Tyhjiin raukeavat jumalatomien toiveet* (R1992); *Nin Juda tuli henen Pyhydhexens* (Ps 114:2, A-III:382), vrt. *Herra teki Juudasta pyhäkkönsä* (R 1992); *Sihenasti ette hen meille Armolisexi tule* (Ps 123:4, A-III:407), vrt. *kunnes hän armah-taa meitä* (R 1992).⁷ *Tulla*-verbin ja adjektiivin translatiivin muodostaman ilmauksen asemesta vanha kirjasuomi käyttää myös pelkkää verbiä; näytteitä B1:n Matteuksen evankeliumista: *caicki happani* (13:33), *tuuli tyweni* (14:32), *poica parani* (17:18),

ficunapuu cuiwettui (21:19), *rackaus kylmene* (24:12), *auringo pimene* (24:24).

Joskus ensimmäisen Biblian versio toi suomennokseen *tulla*-verbin ja translatiivin: *he sauat nuchten* (Ps 34:22, A-III:257) > *he tulewat wicapääxi* (B1) > *ne hukutetan* (B2–B4); *Mine myckenin ia hiliaistu*in (Ps 39:3–4, A-III:266) > *Minä tul*in mykäxi, *waickenin* (B1); *Jos teille Rickautta tygelange* (Ps 62:11, A-III:297) > *jos te rickaxi tuletta* (B1). Varsinkin Florinus lisäsi translatiivin käyttöä. Näytteissä ensin B1:n versio, sitten Florinuksen tekemä muutos: *Minä olen suuri pilcka kylänmiehilleni, ja ilkeys minun tuttawilleni* (Ps 31:12) > *Minä olen pilkaxi tullut kaikille minun wihamiehille*ni – *hämmästyxexi tuttawilleni* (B5); *he ajattelewat heidän huonens pysywän ijancaickisest* – *ja heidän nimens muistaisin maan päällä* (Ps 49:12, B1) > *heidän huonens pitä ijancaickisest*i pysymän – *ja heidän nimens kuuluisaxi tuleman maan päällä* (B5); *ne yllyit heitä pahennuxiin* (Ps 106:36, B1) > *ne tulit heille paulaxi* (B5); *Minun polweni owat heicot paastosta* (Ps 109:24, B1) > *Minun polweni owat heikoxi tullet paastosta* (B5); *heidän neidzens täytyi huolemata jäädä* (Ps 78:63, B1) > *heidän neitzens ei tullet hääwirillä kunnioitetuxi* (B5); *hurscasten sugut siunatan* (Ps 112:2, B1) > *hurscasten suku pitä siunatuxi tuleman* (B5).

Tulla-verbiin liittyy vanhassa kirjasuomessa passiivin toisen partisiipin translatiivi usein, ensimmäisen harvemmin. Näytteitä vuoden 1642 Bibliasta: *ei he rawituxi tule* (Ps 59:16); *he tulewat siunatuxi* (Ps 72:17); *me tulemma autetuxi* (Ps 80:4); *Että sinun woimas tulis ihmisten lapsille tiettäwäxi* (Ps 145:12).⁸

Tulla-verbistä luopuminen on vanhoissa

⁷ Samanlaisia tapauksia on Agricolan psalmijakeissa 18:19, 28:1, 34:23, 35:4, 38:5, 40:14, 49:17, 51:9, 69:25, 76:6, 79:4, 79:8, 80:3, 83:11, 90:12, 105:23, 108:7, 113:9, 119:117, 120:6, 143:7, 146:4 (A-III:233, 247, 257, 264, 268, 280, 283, 308, 319, 327, 328, 333, 343, 345, 366, 375, 381, 400, 404, 426, 430).

Raamatuissa harvinaista. Jokin Agricolan psalmijakeen *tulla* + translatiivi muuttuu B1:ssä, esim. Ps 18:4 *minä wapadetan wihollisistani* (vrt. *mine wapahaxi tulen minun wihollisistan* (A-I:228); *mine wapaxi tulen minun wihollisistani* (A-III:232)). Sama ero voi ilmetä myös Agricolan Rukouskirjan ja Psalttarin välillä: *ioka Kesälle quiwaxi tulee* (Ps 32:4, A-I:276); vrt. *se Kesälle quiuapi* (A-III:253), jonka mukaisesti Raamatuissa: *se kesällä kuiwa* (B4–B5).

Passiivin ensimmäisen partisiipin translatiivin käyttöä vuoden 1992 Raamatussa kuvaavat seuraavat näytteet: *ne eivät suostu ohjattaviksi* (Ps: 32:9); *Älköön – – joutuko pilkattavaksi* (Ps 69:7); *Olet jättänyt meidät naapureittemme riepotehtaviksi* (Ps 80:7); *Sinä olet antanut säädöksesi tarkoin noudatettaviksi* (Ps 119:4).

Yleensä Agricolan psalmijakeen nominin translatiivi on säilynyt Bibliassa.⁹ Toisinaan kuitenkin Agricolan käyttämän, translatiivin sisältävän rakenteen korvaa Bibliassa muunlainen ilmaus, usein lyhempi: *Joca Rahans ei anna corkooxi* (Ps 15:6, A-III:229) > *corgolle* (B1); *ysi Öö tietteuexi tekepi sillen toisellen* (Ps 19:3, A-III:236) > *yö ilmoitta yölle* (B1); *Ette sine Nimes cansa ainoaxi HERRAXI cutzutaan* (Ps 83:19, A-III:333) > *että sinun nimes on ainoastans HERRa* (B1); *Autuaxi he lausuuat sen Canssan* (Ps 144:15, A-III:428) > *Autuas on se Canssa* (B1); *Mixis tadhot caiki Inhimiset huckan loodhuxi saatta* (Ps 89:48, A-III:343) > *mixis tahdoit caicki ihmiset huckan luoda* (B1); *Joca sen Punaisen Meren iacoi cadhexi osaxi* (Ps 136:13, A-III:417) > *jacoi cahtia* (B1); *MIne sanon sen todhexi* (Ps 36:2, A-III:259)

> *SE on sydämestäni sanottu* (B1).

Biblian psalmijakeissa ilmenee myös translatiivin käytön vähenemistä.¹⁰ Agricolan suomennoksessa on *tulla*-verbin muoto ja passiivin toisen partisiipin translatiivi, esimerkiksi *Mine rautixi tulen* (Ps 17:15, A-III: 232), *Mailma loodhuxi tuli* (Ps 90:2, A-III: 344), mutta Bibliassa passiivin preesens tai imperfekti, esimerkiksi *he söit ja rawittin* (Ps 78:30, B1), *he syöstäisin pois* (Ps 36:13, B1), *jumalattomalle hauta valmistetan* (Ps 94:13, B1), *sugut siunatan* (Ps 112:2, B1).

Intransitiivisen *tulla*-verbin eräänlainen transitiivinen pari on *tehdä*. Sekin on yleinen. *Tehdä*-verbiin liittyy usein adjektiivin translatiivi. Rakenteen yleisyyttä vanhassa kirjasuomessa on lisännyt se, että *suurentaa*, *korottaa*, *tuoreuttaa*, *nuorentaa*, *avartaa*, *vahvistaa* -tyyppisten verbien käyttö oli vähäistä. (Tässä ei ole mahdollista selvittää esim. *parantaa*, *puhdistaa*, *kohentaa*, *ylentää*, *alentaa* -verbien esiintymiä.) Näytteitä Agricolalta näistä rakenteista ovat: *nin sine teet minun swrexi* (Ps 18:36, A-III: 234); *Tehket Portit auaraxi, ia ne Ouet mailmas corckiaxi* (Ps 24:7, 9, A-III: 242); *nin sine teit minun terueexi* (Ps 30:3, A-III: 249); *Sine – – teet sen ylenrickaxi* (Ps 65:11, A-III: 300); *Sine teet minun sangen swrexi* (Ps 71:21, A-III: 312); *teke sinun Noorexi, ia toorexi* (Ps 103:5, A-III: 360); *ia teki heite wäkeuemexi quin heiden Wiholisens* (Ps 105:24, A-III: 366); *Ja se quin Quiua oli, sen hen taas Wetisexi teki* (Ps 107:35, A-III: 374). — *Tehdä*-verbin määritteenä on myös substantiivin translatiivi: *sine teet heite olcapääxi* (Ps 21:13, A-III: 239); *Sine teet*

⁸ Samanlaista jo Agricolalta periytyvää translatiivin käyttöä on psalmijakeissa 60:7, 68:24, 70:4, 92:11, 104:30, 131:2 ja 148:5.

⁹ Näitä jakeita ovat: 2:8; 8:7; 9:21; 10:4; 11:7; 18:33,44; 22:20; 30:12; 33:12; 35:26; 37:25; 44:14; 45:17; 61:9; 66:6; 69:12,24; 72:2; 73:6; 74:14; 78:26,44; 79:2; 81:6; 88:5; 89:11,28; 105:10,17,21,29,32,39; 106:11,31; 110:1; 114:8; 119:139; 124:5; 132:5; 135:4,12; 136:21,22; 140:6.

¹⁰ Tällaisia Agricolan psalmijakeita ovat 9:18, 17:15, 22:6, 22:27, 36:13, 51:6, 69:16, 69:30, 72:19, 78:30, 90:2, 92:10 ja 94:13 (A-III:224, 232, 239, 241, 260, 283, 308, 309, 314, 324, 344, 348, 350).

meite Jaritoxexi Pacanain seas (Ps 44:15, A-III: 273–274) > – – *sananlascuxi* (B1) > *Meistä on tullut kansojen pilkkalaulu* (R 1992); *Sine ioca teet Engelis Twlexi, ja sinun Paluelias tuliliekixi* (Ps 104:4, A-III: 362); *Se kiui – – ombi techty Culmakiuexi* (Ps 118:22, A-III: 388); *Ellen mine tee Jerusalem minun ylimeisexi iloxeni* (Ps 137:6, A-III: 419).¹¹

Seuraavat, alkuaan Florinuksen tekemät muutokset ovat näytteitä translatiivien suosimisesta: *hän – – käändä Canssan ajatuxet* (Ps 33:10) > *hän saatta Kansan ajatuxet turhaxi* (B5); *Minä puin säkin päälleni, waan he sijttekin leickiä teit* (Ps 69:13) > *Ja minä puin säkin ylöni, ja olin heille sananlaskuxi* (B5); *Sinä annat caickein meidän läsnäasuwaisten meitä kiroilla* (Ps 80:7) > *Sinä olet meidän pannut riidaxi* (B5); *Joiden ojat cuiwit, lähtet wuotamasta lackaisit* (Ps 107:33) > *Joka wirrat teki erämaaxi, ja wesilähtet kuiwaxi maaxi* (B5); *HERra – – halaja siellä asua* (Ps 132:13) > *HERra – – tahto sitä asuinsiaxensa* (B5); *waan ei he rucoile HERra* (Ps 53:5) > *ei he Jumalata auxens huuda* (B5). — Samoin jakeissa 99:6, 116:2, 118:5.

UUDEN TESTAMENTIN TRANSLATIIVEJA

Tässä jaksossa käsittelen translatiivimuotojen esiintymiä vanhan kirjasuomen ajan Uuden testamentin evankeliumeissa. Pääosa aineistosta on peräisin kahdesta kirjasta: Agricolan UT:n evankeliumien jakeista (A-II:21–309) ja vuoden 1777 Räävelin Raamatusta (B5: Uusi Testamentti 1–149). Agricolan suomennoksesta poimin vastineita myös niille kohdille, joissa 1600- ja

1700-luvun raamatunsuomennokset (B1, B2, B3, B4 ja B5) käyttävät translatiivin sisältävää rakennetta. Kuten edellä mainitsin, B5:n syntaktinen rakenne noudattaa yleensä Florinuksen tarkastamaa Bibliaa (= B2).

Käsittelen ensin ensimmäisen infinitiivin pitkää muotoa, sitten varsinkin *tulla-* tai *tehdä-*verbin ja translatiivin muodostamia rakenteita. Lopuksi esittelen *kutsua-*verbin yhteydessä käytetyn nimen muotoa.

Ensimmäisen infinitiivin translatiivi on yleinen. Nykysuomelle vieras käyttö ilmenee esimerkiksi seuraavista näytteistä: *Ele pelke ottaxes Maria sinun awioxes* (Mt 1:20, A-II: 23); *Tokat minulle Raha nähdxen* (Mk 12:15, A-II: 145) > *Tuokat minulle raha nähdxeni* (B5); *hen io cauuan halasi hende nähdxens* (Lk 23:8, A-II: 236) > *hän oli jo kauwan aikaa händä halainnut nähdxensä* (B5); *Anna minun iodhaxen* (Jh 4:7, A-II: 253) > *juodaxeni* (B5); *quin he otit pitexens* (Mk 7:4, A-II: 128) > *jotka he owat ottanet pitäxensä* (B5); *sen walan päle, ionga hen wannoi meille andaxens* (Lk 1:73, A-II: 165) > *sitä walaa, jonga hän wannoi – – meille andaxensa* (B5); *Minulla ombi Roca södhxeni* (Jh 4:32, A-II: 255) > *minulla on ruokaa syödäxeni* (B5); *iongas annoit minun tehdxen* (Jh 17:4, A-II: 295) > *jongas minulle annoit tehdäxeni* (B5).¹²

Raamatun versiossa latiivi joskus korvaa Agricolan translatiivin: *Coska he sen cwlit, ihastuidh he ia lupasit henen penningite andaxens* (Mk 14:11, A-II: 151) > *Koska he sen kuulit, ihastuit he ja lupasit hänelle rahaa anda* (B5). — Vuoden 1642 Biblian translatiivin tilalle saattaa myöhemmissä Raamatuissa palata Agricolan latiivi: *Nin Herodias wäijyi hende ia tachtoi henen tappa* (Mk 6:19, A-II: 126)

¹¹ Samanlaista translatiivin käyttöä on myös seuraavissa psalmijakeissa: 19:9, 33:10, 73:20, 88:9, 100:2, 103:7, 105:24, 119:98, 119:104 ja 138:2.

¹² 1. inf. translatiivi myös jakeissa Mt 2:14, 5:28, 23:15, 26:16, Mk 12:12, 14:12, Lk 19:47, 22:6, 22:31, Jh 5:16, 5:18, 6:31, 7:19, 7:20, 7:25, 8:37, 8:40, 10:31, 10:39, 11:8 ja 12:10 (A-II:25, 32, 98, 144, 151, 226, 232, 233, 257, 261, 265, 266, 270, 276, 277, 278, 281).

> *Ja Herodias wäjyi händä tappaxens* (B1)
> *Herodias wäjyi händä, ja tahdoi händä tappa* (B2–B5).

Agricolan finaalisen lauseen korvaa joskus finaalityyppi: *että he saisit henen tappa* (Mt 26:59, A-II: 102) > *saadaxensa händä tappa* (B5); *että he saisit henen coletta* (Mt 27:1, A-II: 103) > *händä kuollettaxensa* (B5); *ios hen Sabbathina piti parandaman henen että he saanet olisit canda hänen pälens* (Mk 3:2, A-II: 116) > *jos hän hänen Sabbathina parannais, kandaxensa hänen päällensä* (B5); *Ette hen meite wapachtaman pideis meiden wiholisild* (Lk 1:71, A-II: 165) > *Wapahtaxensa meitä meidän wihollisildamme* (B5).¹³

Tulla-verbin ja adjektiivin translatiivin muodostama rakenne on yleinen: *Jos nyt sola tule maguttomaxi* (Mt 5:13, A-II: 31) > *jos siis suola tule mauttomaxi* (B5); *Ia tuli iuri tyuenexi* (Mt 8:26, A-II: 42) > *Ja tuli juuri tywennexi* (B5); *se aucku tule pahemmaxi* (Mt 9:16, A-II: 45) > *läpi tule pahemmaxi* (B5); *Hen on tullut mielettömäxi* (Mk 3:21, A-II: 118) > *hän on mielettömäxi tullut* (B5); *Ja cuca woipi wapaxi tulla* (Mk 10:26, A-II: 139) > *kuka taita autuaxi tulla* (B5); *tuli henen Emendens Elizabeth raskaxi* (Lk 1:24, A-II: 163) > *tuli hänen emändänsä Elisabeth raskaxi* (B5). — Substantiivin translatiivin käyttö on harvinaisempaa: *hen ombi swrin caalein seghas, ia tule puuxi* (Mt 13:32, A-II: 59) > *hän on suurin kaalein seasa, ja tule puuxi* (B5); *ia caxi tuleuat yhdexi lihaxi* (Mk 10:8, A-II: 138) > *niin tulewat kaxi yhdexi lihaxi* (B5).

Seuraavassa on näytteitä jakeista, joissa tulla-verbiä määrittävä translatiivi ei ole peräisin Agricolalta: *Ja he tulit sangen murhehisens* (Mt 17:23, A-II: 71) > *Ja he tulit sangen murhellisexi* (B5); *Nin Tuuli asettui ia tuli swri [!] tyuen* (Mk 4:39, A-II: 121)

> *Nijn tuuli asetui ja tuli juuri tywenexi* (B5); *ia ei miteken apu tundenut, waan pallio pahembi tuli henen cansans* (Mk 5:26, A-II: 123) > *eikä mitän apua tundenut waan tullut paljo pahemmaxi* (B5).

Agricolakin käytti passiivin partisiipin translatiivina tulla-verbin määritteenä: *te tuletta ylencatzotuxi caikilda pacanoilda* (Mt 24:9, A-II: 90) > *te tuletta wihattawaxi kaikilda pakanoilda* (B5); *joca ei tietteuexi tule, Ja julkisexi on tuleua* (Lk 8:17, A-II: 188) > *joka ei tiettäwäxi ja julki tule* (B5). — Aktiivin partisiipin translatiivi on sanoa-verbin määritteenä: *monicadhat sanoit Johannesen ylesnosnexi colehista* (Lk 9:7–8, A-II: 192) > *muutamat sanoit Johannexen ylösnosnexi kuolleista* (B5).

Myös tehdä-verbin määritteenä translatiivi oli yleinen: *mine teghen teiden Inhimisten calamiehixi* (Mt 4:19, A-II: 29) > *minä teen teidän ihmisten kalamiehixi* (B5); *Sille mine tulin Inhimiste Isens wastan rijdhaisexi tekemen* (Mt 10:35, A-II: 49) > *Sillä minä tulin ihmistä Isäänsä wastan riitaisexi tekemään* (B5); *se ombi techty nurckakuexi* (Mk 12:10, A-II: 144) > *se on tullut nurkkakiwexi* (B5). Agricolan verbijohdos on myös voitu muuttaa translatiivirakenteeksi: *Sille että sinun sanoistas sine wanhurscautetan* (Mt 12:37, A-II: 56) > *Sillä sanoistas sinä hurskaxi tehdän* (B5). — Yleensä Raamatut ovat säilyttäneet translatiivin, eivät aina: *Mene, sinun vskos teki sinun teruexi* (Mk 10:52, A-II: 141) > *mene, sinun uskos wapahti sinun* (B2–B5).

Muitakin näytteitä on Agricolan sellaisista translatiiveista, jotka eivät säilyneet Biblioissa: *Cootkat ensin ohdacket, ia sitocat heite lychteixi, poltetta* (Mt 13:30, A-II: 59) > *kootkat ensin ohdacket, ja sitokat heitä lyhteisiin poldetta* (B5); *Nin sine olet*

¹³ Sama muutos, 1. inf. translatiivin tulo suomennokseen myös jakeissa: Mk 13:22, 16:1, Lk 1:17, 1:72, 2:22, 2:24, 2:28, 4:29, 15:29 (A-II: 149, 158, 162, 165, 167, 168, 175, 215).

woitoxi sanut sinun welies (Mt 18:15, A-II: 73) > *nijns olet weljes woittanut* (B5); *templin Esirippu halkeisi cahdexi cappalexii* (Mt 27:51, A-II: 106) > *Templin esiwaate repeis kahtia* (B5); *Nin he caiki domitzit henen wicapexi colemahen* (Mk 14:64, A-II: 154) > *Niin he kaikki duomidzit hänen olewan wikapään kuolemaan* (B5).

Löytää- tai *nähdä-*verbiin Agricola liittää aktiivin toisen partisiipin translatiivin. Raamatut joko säilyttivät muodon tai vaihtoivat tilalle toisen: *Autuas on se Paluelia, ionga Herra leute nin tehneexi* (Mt 24:46, A-II: 92) > *jonga HERra löytä niin tehneexi* (B5); *Sihenasti quin he näkeuet JUMALAN Waldakunnan woimalla tulluexi* (Mk 8:39, A-II: 134) > *siihenasti kuin he näkewät Jumalan waldakunnan woimalla tulewan* (Mk 9:1, B5); *Nin tuli Jesus ia leusi henen ionelie peiue maneexi Haudhas* (Jh 11:17, A-II: 278) > *Niin JESus tuli, ja löysi hänen joneljä päiwää maannen haudasa* (B5).

Seuraavat translatiivit eivät ole peräisin Agricolan UT:sta: *leuttin hen oleua raskas Pyheste Hengest* (Mt 1:18, A-II: 23) > *löyttin hän raskaxi Pyhestä Hengestä* (B5); *Yxi Neitzut pite wastoin olemän* (Mt 1:23, A-II: 23) > *Neitzen pitää raskaxi tuleman* (B5); *Sille Herodes pelkesi Johannest, tieten henen oleuan hurskan miehen ia pyhen* (Mk 6:20, A-II: 126) > *Sillä Herodes pelkäis Johannesta että hän tiesi hänen hurskaxi ja pyhäxi miehexi* (B5); näky mös minulle *se coctolinen oleua* (Lk 1:3, A-II: 161) > *Näky myös minulle se hywäxi* (B5); *nin hen leutepi sen lwdhilla lacastun ia caunistetun* (Lk 11:25, A-II: 201) > *löytä hän sen luudilla lakaistuxi ja kaunistetuxi* (B5).

Passiivin toisen partisiipin translatiivi on vanhassa kirjasuomessa yleistynyt Agricolan ajan jälkeen: *Cosca Herodes nyt näki henens nijlde Wijsailda wietellyn* (Mt 2:16, A-II: 25) > *Koska Herodes näki hänensä tietäildä wietellyxi* (B5); *Te culitta että sanottu oli* (Mt 5:38, A-II: 33) > *Te*

kuulitta sanotuxi (B5). Yleistyminen koskee varsinkin vuoden 1642 Bibliaa: *Cosca nyt Jesus cuuli, ette Johannes oli kijniotettu* (Mt 4:12, A-II: 29) > *COsca Jesus cuuli Johannexen kijnniotetuxi* (B1) > *Mutta koska JESus kuuli, että Johannes oli fangiuteen ylönannettu* (B5); *Sille he lwleuat, että he palion puheens tedhen cwludut ouat* (Mt 6:7, A-II: 35) > *sillä he luulewat heidäns paljon puhens tähden cuulduxi* (B1) > *Sillä he luulewat heitäns paljon puhensa tähden kuultawan* (B5).

Tarkoitusta ilmaisee Agricolan UT:ssa ja Raamatuissa myös *misexi*-loppuinen translatiivimuoto: *Sille sen woiten quin hen wlgoskasi minun Rumin päle, sen hen on tehnyt minun hautamisexen* (Mt 26:12, A-II: 98) > *Sillä että hän kaasi sen woiten minun ruumiini päälle, sen on hän tehnyt minun hautamisexeni* (B5); *ia ostit nijlle yhden Sawenualaian pellon, Pilagrimein Hautamisexi* (Mt 27:7, A-II: 104) > *ja ostit niillä sawenwalaian pellon, wierasten hautamisexi* (B5); *Ja sarnasi paranoxen Castet syndein andexi andamisexi* (Lk 3:3, A-II: 170). — Jakeessa Mt 26:28 (A-II: 99) Agricola käyttää *misexi*-muodon asemesta vanhaa *muxi*-muotoa (Kiuru 1988b: 133–): *Sille teme on minun Weren, sen wdhen Testamentin, ioca wlgoswodhatetan monein tehden synnein andexiandamuxi*, vrt. tämä on minun wereni, sen uuden Testamendin, joka monen tähden wuodatetan syndein andexi andamisexi (B5).

Kutsua-verbiin liittyy Agricolan jälkeisessä vanhassa kirjasuomessa usein translatiivi: *Henen pite Nazareus cutzuttaman* (Mt 2:23, A-II: 26) > *hän pitää Nazareuxexi kutzuttaman* (B5); *näki hen caxi weliest, Sijmon, joca cutzutan Petari, ia Andrean* (Mt 4:18, A-II: 29) > *näki hän kaxi weljestä, Simonin, joka kutzutan Petarixi, ja Andreaxen* (B5); *Jos he ouat itze Isenen Beelzebub cutzuneet* (Mt 10:25, A-II: 49) > *Jos he owat itze Isännän Beelzebubixi kutzunet* (B5); *Mutta el-*

kette teiten andaco cutzutta Rabbi (Mt 23:8, A-II: 87) > *Mutta älkät te andako teitänne kutzutta Rabbixi* (B5); *sine Pilti pite cutzutama sen Ylimeisen Propheta* (Lk 1:76, A-II: 166) > *Ja sinä poikainen pitä kutzuttaman ylimmäisen Prophetaxi* (B5). Varsinkin epäsuomalainen propri pysyy yleensä perusmuotoisena: *ioca cutzutan Christus* (Mt 1:16, A-II: 22) > *joka kutzutan Kristus* (B5); *ioca cutzuttin Caiphas* (Mt 26:3, A-II: 98) > *joka kutzuttin Kaiphas* (B5); *ioca cutzuttin Judas Iscarioth* (Mt 26:14, A-II: 98) > *joka kutzuttiin Judas Iskarioth* (B5); *siaan, quin cutzutan Golgatha* (Mt 27:33, A-II: 105) > *paikkaan, joka kutzutan Golgatha* (B5). Jos nimiä on useita, ne ovat perusmuodossa: *Eikö henen eitens cutzuta Mariaxi? Ja henen weliens Jacob ia Joses, ia Simon ia Judas* (Mt 13:55, A-II: 61) > *Eikö hänen äitinsä kutzuta Mariaxi ja hänen weljensä Jakob ja Joses, ja Simon ja Judas* (B5). Jos nimeä toistetaan, ei translatiivi käy. Syynä tähän on ilmauksen suoran esityksen luonne: *Mite te cutzutta sis minua HERRA, HERRA* (Lk 6:46, A-II: 182) > *Mitä te siis minua kutzutta HERRA, HERRA* (B5); *He racastauat – – cutzutta Inhimisilde Rabbi* (Mt 23:7, A-II: 87) > *he tahtowat kutzutta ihmisildä Rabbi, Rabbi* (B5).

KÄSIKIRJATEKSTIEN TRANSLATIIVIT

Jo keskiajalla ovat olleet kirjallisessa asussa, myös suomeksi, kristinuskon alkeisopeituksen pääkohdat: *Pater noster, Credo, Ave Maria* ja *dekalogi* (Maliniemi 1955: 94–102). Oli käytettävä seurakuntalaisten ymmärtämää kieltä. Maunu Särkilahden statuuteissa (v. 1492) määrättiin, että kolme uskonkappaletta ja synnintunnustuksen kaava piti olla papeilla kirjoitettuna. *Manuale Aboense* (v. 1522; Parvio 1980: 144) antaa tietoja suomen käytöstä muun muassa kastetoimituksessa. Voidaan olettaa, että pa-

peilla oli suomeksi kirjoitettuja kirkollisten toimitusten kaavoja (mm. vihkikaava, kastekaava, synnyttäneen kirkkoonottokaava, hautauskaava); katoliselta ajalta niitä ei ole säilynyt.

Ruotsin ensimmäisen reformatorisen käsikirjan laati Olaus Petri. *Een Handbook, the uthi Döpelsen och annat meer Christeligha förhandlas* painettiin 1529. Siitä tuli ennen ensimmäisen suomenkielisen käsikirjan ilmestymistä uusia painoksia vuosina 1533, 1537, 1541 ja 1548 (Quensel 1890: 119–120). (Käytän lyhennettä Hb ja painovuoden loppunumeroita, esim. Hb 41.)

Suomenkielisiä käsikirjatekstejä on reformaation alkuajalta kolme. Ainoa painettu (v. 1549) on Agricolan *Käsikiria Castesta ia muista Christikunnan Menoista*. Käsikirjassa (A-III:1–80) ei ole Agricolan nimeä, mitä on pidetty osoituksena teoksen virallisesta luonteesta (Pirinen 1962: 181). Kaksi muuta suomalaista tekstiä ovat käsikirjoituksia; ne on julkaistu vuonna 1893 teoksessa Suomen kielen muistomerkkejä I (SKM I). Laajempi käsikirjoituksista on osa niin sanottua Westhin koodeksia (= Wth).

Vertaan Westhin koodeksin käsikirjajaksoja (SKM I: parittomat sivut 9–21, 31–83, kaikki sivut 137–157) Agricolan Käsikirjan (= Kk) vastaaviin tekstinkohtiin. Käsikirjan muut jaksot jätän huomiotta. Kaikkiaan Kk:ssa on translatiiveja lähes 200.

Westhin koodeksin translatiivien ja Agricolan Käsikirjan translatiivien välillä on sekä eroja että yhtäläisiä piirteitä. Translatiivimuotoiset irralliset määritteet ovat yleisiä. Näytteitä Käsikirjan näistä ilmauksista ovat: *minun muistoxeni; sinun hyuexes; cansan parhaxi; sinun parahaxes; henelle kijtoxexi ia cunnixi; sinun Wskos wahuistoxexi; sinun omaksi tarpeexes; sixi pantixi mine annan – –; sixi tiedhoxi; wahuaxi ia wissixi merkixi*.

Ensimmäisen infinitiivin translatiivi on vakiintunut kummankin tekstin vihki-

▷

kaavaan: *racastaxeni sinua seke möte ette wastoinkieumisese* (Kk 22); *racastaxenj sinua tuskasa ia ijlosa* (Wth 37, 39). Agricolan suomennos perustuu latinankieliseen tekstiin; Westhin tekstin vihkikaava on käännetty ruotsista. Agricolan ilmaus *seke wastoin ette möte kieumisese* on latinan *tam in prosperis quam aduersis* -raken-teen mukainen. Westhin tekstin *tuskasa ia ijlosa* vastaa ruotsin ilmausta *j nödh och lust* (Parvio 1980: 146).

Muuten infinitiivin translatiivi on 1500-luvun suomenkielisissä kirkkokäsiteksteissä harvinainen: Kk:ssa on kolme esiintymää, Westhin tekstissä yksi: *Ettes nyt aiattelet pitexes meiden HERRAN Jesusen Christusen Echtolist* (Kk 35), vrt. *että sinä aiuoidt käydhä meiden Herran Jesusen Christusen echtu rvoghalle* (Wth 71); *Ja waicka teme ombi sinulle coua ia caruas kersiexes* (Kk 51), vrt. *ja echkä se on sinum karuas ia koua pälen käydä* (Wth 101); *Perkele aina öte ia peiue achkeroitze – – meite hucataxens* (Kk 30), vrt. *kiäypi mös perkele öödt ja päiuädt – – sen iälkin, että hän saisij meidät cadotta* (Wth 57). Westhin käsikirjan ainoaa infinitiivin translatiivia, *ionga Jumala vlgosualinut on, istuttaxensa hänen cansans sen ijancaickisen ijlon* (Wth 75) vastaa Kk:ssa toisenlainen ratkaisu: *ionga itze Jumala wloswalinnut on, omistamaan ia nautitzeman ynne henen cansans, site ijancaikista ilo* (Kk 37).

Suomennosten erilaisuuteen on syynsä. Agricolan vihkikaavan kieli on parempaa suomea kuin Westhin tekstin. Uudistaessaan vihkikaavan Hb 48:n mukaiseksi Agricola näyttää poistaneen varhemman suomennoksen svetisismejä. Westhin tekstin vihkikaava on vahvasti ruotsinvoittoista kieltä, kuten seuraavasta näkyy: – – *så skal han och sådana gudz gåffuor bruka sinne hustru til bestond och icke til nidhertryckelse* (Hb 37); vrt. *ninquin miess on lahioittu sureman toimen ia vahueman loonnon cansa quin*

waimo, nin hänen pitä möss sencaltaist Junamalan lahia brukaman hänelle pistoxexi ja eij alaspolguxi (Wth 31). Westhin *pistoxexi* vastaa *til bestond* -ilmausta; *alaspolku* on käännöslaina sanasta *nidhertryckelse* (jo Hb 29:ssä). Ruotsin *biståndsanasta* saatu suora laina on myös Westhin tekstin vihkirukouksessa: *ole auioskeskylle pistos* (Wth 45), vrt. *ole Auioskeskon tuki ia turua* (Kk 24). Suomalaisempaa suomea on myös *nin henen pite mös prucaman sencaltaisen Jumalan Lahian, henen auxens, ia ei sortamisexi* (Kk 20). Tästä ilmenee sekin, että kääntäjä on käyttänyt myöhempää ruotsinnosta: *så skal han ock bruka sådana Gudz gåffuo, henne til bestånd, och icke til förtryckelse* (Hb 41).

Tulla-verbin ja passiivin 2. partiisiin muodostama rakenne on yleinen sekä Agricolan että Westhin koodeksin käsikirjatekstissä, Westhillä ehkä yleisempi. Näytteitä tästä ovat: *etteijkä hee tulis vietelluxi ychtengen riettahan ijlohon ja saastasuhen* (Wth 43), vrt. *ettei he wietelleisi iongun rietan ia haurelisen Himon cautta* (Kk 24); *että Sielu tule cadotetuxi* (Wth 55), vrt. *ioista sielu sitte turmellaisin* (Kk 30); *nijn etteij sielu edespäin tulis cadhotetuxi* (Wth 57), vrt. *ettei Sielu ijancaikisesta cadotetaisi* (Kk 30); *eläuüt ia coluet yxi toisen cansa, ylestemmatuxi pijluihin Herra vastan tulihin* (Wth 93), vrt. *seke Eleuet ette Coollet, toinen toisens cansa ylestammatan* [!] *HERRA wastan twlehen* (Kk 46); *Sillä se on Jumalalle cumia* [!] *että hänen käskynsä tulet täytetyxi* (Wth 105), vrt. *Sille se ombi Jumalan cunnia, cosca henen keskyns teute-tän* (Kk 53); *meidhät pitä mutetuxi tulemahan* (Wth 95), vrt. *Ja me tulema mwte-tuxi* (Kk 49); *nin se sama* [!] *täytetyxi tule quin kirioitettu ombi* (Wth 95), vrt. *Silloin teute-tän se Sana quin kirioitettu on* (Kk 50); *meiden vskonna tulepi kiwsatuxi ia tutkituxi* (Wth 133); *että mö olemma souitetut, tullemma ylespidhetxyi hänen elämensä cautta*

(Wth 137). Näytteitä Agricolalta: *Ja nin tuli Ramattu teutetyxi* (Kk 54); *Ja henen pyhe nimense sen cautta pilcatuxi tulis* (Kk 57); *synnin riettaudesta pätetyxi tulepi* (Kk 64); *hwda nincauan ettes cwltxi tulet* (Kk 65); *ette mine* – *wskon cansa tulen caunis-tetuxi*, *Colemasta ylesheretetyxi*, *Synniste wapadetuxi ia lohutetuxi*, *Omasa tunnosa wapahaxi ia irstaaxi tehty* (Kk 71).

Adjektiivin tai substantiivin translatiivi on kummassakin tekstissä yleinen *tulla*-verbin määrite. Joku tai jokin voi tulla *eleuexi*, *Autuaxi*, *puhtaxi*, *Inhimisexi*, *Herraxi*, *pet-teiexi*, *ychteitzexi* *hyuexi*, *maaxi*, *häpiexi*, *hinnaxi ia maxoxi*. Huomionarvoinen on *me* – *toiuoma*, *ette me taas Elemehen wir-coma* (Kk 40), vrt. *me Christitut toiuoma niin, että miedhen* [!] *pitäy iällens eläuäxi tuleman* (Wth 81).

Näissäkin suomennoksissa translatiivi on yleinen *tehdä*-verbin ja funktioltaan samantapaisten verbien määritteenä, kuten seuraavista katkelmista näkyy: *ME tachto-lemma möss teillen tiettäuaxi techdä* (Wth 89), vrt. *EJpe mine tadho teilte salata* (Kk 44; 1 Tess 4:13; A-II:567–568); *ja eij teghe voimattomaxi hänen sanansa sinun syndies techden* (Wth 67), vrt. *ei hen Sanans tacaperin ota sinun Syndies tedhen* (Kk 33); *Sillä eij hän turhaxi teghe hänen colematans, ia catkera pijnans* (Wth 67), vrt. *Sille eipe hen oma pinans ia catkerata Coolematans tyhie-xi tee* (Kk 34); *hän on vissisti sin[un] cansas ia tekepi sin[un] vahuaxi* (Wth 109), vrt. *hän ombi wissisti sinun cansas ia wahwistapi sinun* (Kk 55); *sinä ioca* – *olet technyt tämän si[nun] paluelpicas hedelmäisexi*; *sinä olet hänen technyt hedelmälisexi* (Wth 53), vrt. *Sine* – *olet temen sinun palueluspicas hedhelmellisexi saattanut* (Kk 28); *hen osotti itzense wäkeuemexi quin Coolema* (Kk 45), vrt. *ia annoi päle paista, quinga hän oli väkeuämbi quin colema* (Wth 91); *Christus ombi meille tecty Jumalalta wisaudexi, Wanhurskaudexi, Pyheydexi ia Lunastu-*

xexi (Kk 68); *hen wlosualitzi P. Paualin* – *Pacanain Apostolixi ia Sarnaiaxi* (Kk 80); *CAiki te rakat Christin ysteuet* – *mine otan todhistaiaxi* (Kk 22), vrt. *Caicki teidhät hyuädät Christin inhimiset* – *otan minä todhistaman* (Wth 39).

LOPUKSI

Translatiivien käyttö on ollut runsasta ja monipuolista vanhan kirjasuomen alkuvaiheista asti ja jatkunut pitkään. Suosiota ovat pitäneet yllä ennen kaikkea *tulla*- ja *tehdä*-verbiä määrittävät merkityksen kannalta välttämättömät translatiivit (*tulla* *terveeksi*, *sairaaksi*, *sokeaksi*, *iloiseksi*; *tehdä* *valmiiksi*, *eläväksi*, *varmaksi*, *oikeaksi*). Monen transitiiiverbin vakiomääritteen muoto on translatiivi: *ottaa vangiksi*, *tunnustaa syntiseksi*, *kastaa kunnialliseksi ihmiseksi*, *kutsua autuuden lapseksi*, *muuttua iankaikkiseksi elämäksi*, *kääntää omaksi kunniaksensa*. Sama koskee joksikin tulemista merkitsevien verbien kanssa tarpeellisia translatiiveja, esim. *muuttua kylmäksi*, *kääntyä kristityksi*, *joutua vangiksi*, *päästä vapaaksi*. Pelkällä verbillä ilmaiseminen on reformaatioajan kirjasuomessa ollut vähäisempää kuin nykysuomessa. Vanha kirjasuomi tuntee kyllä verbit *kaunistaa*, *vahvistaa*, *vihastua*, mutta ilmeisesti niiden ja niidentapaisten käyttö on ollut niukkaa.

Vuoden 1642 Raamatun kielessä ilmevä tiivistäminen on lisännyt translatiivien käyttöä; niillä korvattiin esimerkiksi *että*-lauseita. Muotojen lyhentäminen, jota ensimmäisen Biblian kääntäjät ja kielentarkastajat pitivät tärkeänä, on toisaalta vähentänytkin translatiiveja, kun on vaihdettu translatiivin tilalle latiivi.

Elatiivista, *tulla*-verbistä ja nominaatiivista koostuva rakenne (esim. *maisterista tuli suomentaja*, *suomentajasta tuli kuuluisa*) on Mikael Agricolan ja vuoden 1642 Raamatun kielessä hyvin harvinais-

▷

nen. Milloin mahtoi yleistyminen alkaa?
Varhaisnykysuomenko kielessä? ■

SILVA KIURU

Sähköposti: *silva.kiuru@kotikontu.fi*

AINESLÄHTEET

- A-I–III = *Mikael Agricolan teokset I–III*.
Werner Söderström Osakeyhtiön kustannuksella julkaistu näköispainos. Porvoo 1931.
- B1 = *Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi*. Stockholmis, Anno 1642. Näköispainos. Porvoo 1971.
- B2 = *Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi*. Turusa, Präntätty Cuningalliseld Kirjain Pränttäjälä Johan Winterildä Wuonna 1685.
- B3 = *Biblia, Se on: Coco Pyhä Raamattu, Suomexi*. Turusa, Prändätty Cuningalliselda Kirjanpräntäjälä Jacob Merckellildä 1758.
- B4 = *Biblia, Se on: Koko Pyhä Raamattu, Suomexi*. Turusa, Präntätty Kuning. Kirjan-Präntäjälä Johan Christopher Frenckellildä, W. 1776.
- B5 = *Biblia, Se on: Koko Pyhä Raamattu, Suomexi*. Rävewisä, Axel Hindrich Lindforsin kulutuxella, W. 1777.
- GVB = *BIBLIA Thet är All then Helgha Scrifft på Swensko*. Tryckt i Vpsala 1540–1541. — Gustav Vasas Bibel. Faksimilupplaga. Malmö: John Kroon 1938.
- Hb 29 = Een handbock på Swensko, ther doopet och annat mera vthi ståår. Stocholm 1529. (Samlade Skrifter af Olavus Petri. II. Upsala 1915.)
- Hb 37 = Een Handbook på Swensko, ther dopet och annat mera vtt ståår nw på nyytt prentat. Stocholm 1537.
- Hb 41 = Een Handbook, ther vthi Döpelsen och annat meer Christeligha förhandlas. Vpsala 1541.

LINDQVIST, NATAN 1941: *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel under jämförelse med texten av år 1526*. Uppsala.

R 1992 = *Raamattu*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomenos. Pieksämäki: Kirjapaja 1992.

SKM I = *Mikael Agricolan Käsikirja ja Messu. Suomen kielen muistomerkkejä I*. Julkaisseet E. N. Setälä ja K. B. Wiklund. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 82.I. Helsinki: SKS 1893.

MUUT LÄHTEET

- HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- HANKONEN, RITVA 1958: Taivutussijojen yleisyystilastoa eteläpohjalaismurteesta. – *Virittäjä* 62 s. 209–211.
- HEININEN, SIMO 2007: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Helsinki: Edita.
- HUUMO, TUOMAS 2005: Onko jäää-verbien paikallissijamääritteen tulosijalla semanttista motivaatiota? – *Virittäjä* 109 s. 506–524.
- HÄKKINEN, KAISA 1997: Kuinka ruotsin kieli on vaikuttanut suomeen? – *Sananjalka* 39 s. 31–53.
- IKOLA, OSMO 1959: Eräistä suomen syntaktisista siirtymistä. – *Sananjalka* 1 s. 39–60.
- 1961: *Das Referat in der finnischen Sprache*. Suomalaisen Tiedekatemian toimituksia. Sarja B. Nide 121. Helsinki: SKS.
- IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstielioppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 511. Helsinki: SKS.
- Index Agricolaensis I–II*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu-

- ja 11. Toim. Esko Koivusalo, Irene Hellemaa, Anja Lehtimäki & Riitta Suhonen. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1980.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1991: *Agricolan Uuden testamentin temporaalirakenteet: suomi klassisten ja germaanisten kielten taustaa vasten*. – *Virittäjä* 95 s. 255–280.
- 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. Helsinki: SKS.
- KIURU, SILVA 1988a: Hakemisto Agricolan raamatunjakeisiin. – Esko Koivusalo (toim.), *Mikael Agricolan kieli* s. 249–268. Tietolipas 112. Helsinki: SKS.
- 1988b: Agricolan teonnimijohdosten erikoispiirteitä. – Esko Koivusalo (toim.), *Mikael Agricolan kieli* s. 133–179. Tietolipas 112. Helsinki: SKS.
- 1989: Kolmannen infinitiivin olosijat ja vanha kirjasuomi. – *Virittäjä* 93 s. 432–445.
- 1993: Agricolan Uusi testamentti ja ensimmäiset Raamattumme. – *Virittäjä* 97 s. 51–68.
- LEINO, JAAKKO 2003: *Antaa sen muuttua. Suomen kielen permissiivirakenne ja sen kehitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 900. Helsinki: SKS.
- LEINO, PENTTI 2005: Kun tarkoitus häviää: finaalisesta infinitiivistä temporaaliksi. – Ilona Herlin & Laura Visapää (toim.), *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikka* s. 194–230. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1021. Helsinki: SKS.
- LEMPIÄINEN, PENTTI 1988 = *Jaakko Finnon virsikirja*. Näköispainos. Toim. Pentti Lempiäinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 463. Helsinki: SKS.
- MALINIEMI, AARNO 1955: *Kansankieli Suomen keskiajan kirkossa*. Novella plantatio. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 56. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- METSLANG, HELLE 2007: Translatiivi ja esiivi kasutusest eesti ja soome keeles. – Harri Mantila, Merja Karjalainen & Jari Sivonen (toim.) *Merkityksen ongelmasta vähemmistökielten oikeuksiin* s. 143–164. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 79.
- NIKKILÄ, OSMO 1985: *Apokope und altes Schriftfinnisch*. Rijksuniversiteit te Groningen. Groningen: Drukkerij Van Denderen B. V.
- OJANSUU, HEIKKI 1909: *Mikael Agricolan kielestä*. Suomi IV:7. Helsinki: SKS.
- PALANDER, MARJATTA 1990: Saada tehneeksi ~ tehneen -rakenne suomen murteissa. – *Virittäjä* 94 s. 161–179.
- PARVIO, MARTTI 1980: *Manuale seu Exequiale Aboense 1522*. Editio stereotypa cum postscripto a Martti Parvio. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 115. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- PIRINEN, KAUKO 1962: *Turun tuomiokapituli uskonpuhdistuksen murroksessa*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 62. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- PUUKKO, A. F. 1946: *Suomalainen Raamattumme*. Helsinki: Otava.
- QUENSEL, OSCAR 1890: *Bidrag till svenska liturgiens historia I–II*. Uppsala.
- RAPOLA, MARTTI 1933: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 197. Helsinki: SKS.
- 1942: Kolmensadan vuoden takaisia puhdaskielisyystavoitteita. – *Virittäjä* 46 s. 1–19.
- TARKIAINEN, VILJO — TARKIAINEN, KARI

1985: *Mikael Agricola Suomen uskonpuhdistaja*. Helsinki: Otava.
TUOMI, TUOMO 1972: *Suomen kielen kään-*

teissanakirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 274. Helsinki: SKS.

VANHAN KIRJASUOMEN ASEMA DIAKRONISESSA KIELENTUTKIMUKSESSA: TAPAUS DATIIVIGENETIIVI

Diakronisen kielentutkimuksen päämääränä voi pitää kielissä tapahtuneiden muutosten ja kielten kokemien eri vaiheiden kuvaamista aikajanana: lähdetään liikkeelle tietyn ajankohdan synkronisesta kuvauksesta ajassa taakse päin ja selvitetään kuvatus hetken tilanteeseen johtaneita tapahtumia ja kehityskulkuja. Perinteisen fennougristiikan kaltaisessa kielentutkimuksessa, jossa pyritään sukukielten välisten yhtäläisyyksien tai eroavuuksien avulla rekonstruoimaan esikirjallisessa ajassa tapahtuneita muutoksia, on käytössä ennen kaikkea vertaileva menetelmä, jota täydennetään esimerkiksi sisäin rekonstruktioin, vierasperäisyyden tutkimuksin ja kielitypologisin tutkimuksin.

Puhtaasti vertaileviin menetelmiin pohjaavat muutoksia koskevat hypoteesit eroavat yhdellä mutta samalla hyvin ratkaisevalla tavalla niistä, joihin on päädytty vanhan kirjakielen kaltaista dokumentoitua aineistoa tarkastelemalla. Edellisten perustana ovat puhtaasti teoreettiset abstraktiot, joiden olemassaoloa on pakko perustella kaikin mahdollisin selityksin. Jälkimmäisen perustana taas ovat todelliset ja konkreettiset esiintymät, joita voi ainakin kirjaimellisesti osoittaa ja joiden olemassaoloa ei tarvitse perustella. Tutkimustuloksina esitettävien kuvausten ennakoitavuudessakin voi olla eroja. Vertailevin menetelmin saadut kuvaukset perustuvat

aina lähtökohtana oleviin kielimuotoihin ja siitä syystä eivät voi sisältää sellaista, jota ei voi vähintäänkin teoreettisesti perustella tavalla johtaa lähtökohtana olevista kielimuodoista. Tästä periaatteesta diakroninen kielentutkimus ei voi tinkiä, koska se on raja, joka erottaa tieteelliset hypoteesit mielikuvituksesta. Tämä koskee kaikkea fonologiasta syntaksiin.

Dokumentoituun aineistoon perustuvat kuvaukset taas voivat sisältää sellaista, jota vertailevin menetelmin on mahdotonta esittää ja ennakoida. Esimerkiksi kolmesa 1500-luvun tekstissä, Mikael Agricolan teoksessa *Weisut ia Ennostoxet*, niin sanotussa Westhin koodeksissa ja Upsalan evankeliumin katkelmassa esiintyy yhteensä 18 lausetta, joissa monikon persoonapronominien *t*-akkusatiivia on käytetty futuuria ilmaisevan nesessiivisen lauseen infinitiivin subjektin merkitsimenä kuten lauseessa *Lwta eij teiidhät pidhä rickijlömän hänestä* (UEK s. 105; ks. tarkemmin Smit 2007: 131–132). Tällaista sijanmerkintää — olkoon se vierasta alkuperää tai ei — lienee mahdotonta ottaa huomioon, jos nesessiivisten lauseiden sijanmerkinnän kokonaisuutta yritetään hahmottaa vain nykykirjasuomen ja murteiden perusteella. Vertailevin menetelmin saavutetut kuvaukset eivät siis välttämättä – ja pahimmillaan ollenkaan – heijasta todellisuudessa esiintyneitä ilmiöitä ja tapahtuneita muutoksia.